

A RÓMAI EGYHÁZMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS TANULSÁGAI

A RÓMAI II. nemzetközi egyházművészeti kiállítás rendkívüli sikere élénk visszhangra talált Olaszországban és a külföldön.

Mi sem mehetünk el mellette szó nélkül, annyival is inkább, mert a fiatal magyar művészet ott, egyházi és világi körök, művészek és közönség, sajtó és szakirodalom egyöntetű véleménye szerint nagy diadalt aratott, becsületet szerzett a magyar névnek és a magyar alkotó szellemnek. Egybehangzóan állapítják meg, hogy a magyar csoport kiállítása sikerült a legjobban. Ennél nagyobb méretű egyházművészeti kiállítást még nem rendeztek; 46 termet ölel fel s külön csoportokban 8 nemzet, az olasz, francia, német, magyar, osztrák, lengyel, svájci és csehszlovák vesz rajta részt, amihez néhány más nemzethez tartozó izolált művész, belga, horvát, bolgár, román, amerikai járul.

A kiállítás programja az újabb egyházművészeti irányok, mászóval a modern egyházművészet bemutatása volt, a templomi művészet méltóságának és a liturgia előírásainak figyelembe vételével. Célkitűzése pedig az, hogy előmozdítsa a modern stílusoknak az istentisztelet s általában a katolikus vallás és az egyház szolgálatába állítását, hozzásimulását e magaslatokhoz.

A kiállítás jelentőségét és hiteles dokumentáló erejét növeli, hogy rendezésében a hivatalos egyház és az olasz állam együttesen vett részt, ami az ilyen művészeti együttműködésnek első örvendetes alkalma volt. A zsűrizés a kiállítás különleges jellege, s a művészi és a liturgikus szempontok kettős figyelembevétele folytán eddig szokatlan és példa nélküli szigorral folyt le. A beküldött olasz anyagnak 90%-át utasították vissza, elismert nagy nevek estek ki, ha művük nem felelt meg tökéletesen a liturgikus követelményeknek. Az olasz zsűri aztán, hogy a belföldieknek fenntartott mintegy harminc termet megtöltse, ahhoz a módhoz folyamodott, hogy maga gyűjtötte össze meghívás útján az anyagot. Belátta, hogy nagy reprezentatív kiállításokon ma már ez az egyetlen járható út, ha ellenkezik is a művészeti demokráciának egyre lehetetlenülőbb elvével. A magyar csoport összeválogatásában már kezdettől fogva ez a meghívásos módszer érvényesült, ami sikerünknek kétségtelenül egyik fő tényezője volt. Ha nem így járnunk el, bizonyos, hogy a visszautasítottak percentje nálunk is magas lett volna. De így tett a többi résztvevő nemzet is, amint ez a komoly, modern kiállításrendezésnek, különösen az átgondolt programmal bíró kiállításoknak mind általánosabbá váló módszere, amit a rendezőknek a sértődöttségek ódiúmának ellenére is vállalniok kell.

A kiállító nemzetek saját művészi zsűrijén kívül a Szentatya is delegált egyházi és világi szakemberekből álló bizottságot, melynek elnöke

Mons. Giovanni Costantini, speziai püspök, kiváló egyházművészeti író volt s amely a kiállítás egész anyagát, a külföldit is, felülbírálta. Az erős rostálás kétségkívül sokat használt az ügynek, mert a helyes irányra mutatott rá, amely felé az egyházművészetnek haladnia kell. Rá is szorul az irányításra a sokféle tévelygő és botorkáló, útkeresése közben előre és hátra tekintő modern művészet, de különösen az egyházművészet, amely különleges rendeltetésénél fogva korlátok között működik. A határozott programmszerűség és a zsűrizés szigorú tekintélyt kölcsönöz a kiállításnak, amelyre sokáig hivatkozni fogunk s amely példát van hivatva állítani. Ma már alig bír vonzóerővel az olyan képzőművészeti kiállítás, amely gondolati összefüggés és tervszerűség nélkül raktározza fel a beküldött műveket, még ha művészileg kifogástalanul zsűrizték is őket. A százéves múltra visszatekintő párizsi Salonoknak, vagy ahogy nálunk nevezik, tárlatoknak, ma már csak társadalmi eseményt jelentő avatag módja ez.

A római kiállítás a rendezés tekintetében is a legjobb színvonalon áll s korszerű eszközöket vett igénybe. A mai követelményeknek felel meg, hogy a művészet minden ágát felöleli, az építészet mellett a szobrászatot, festészetet és iparművészetet, természetesen vallásos és különösen liturgikus vonatkozásban s ezeket szerves összefüggésükben, milieuserű elhelyezésben, tehát eredeti rendeltetésük teljes hatásában is megkísérli bemutatni. Ezt az utóbbi elvet épp a magyar csoport vitte keresztül a legtökéletesebben és a legkövetkezetesebben. A rendelkezésre bocsátott igen tágas helyiségbe magyaros típusú bazilikát építettünk Árkay Bertalannak, a kiváló fiatal építésznek tervei szerint, rögtönzött, de teljes illúziót keltő eszközökkel. A kis templom historizáló jelleggel bír, anélkül, hogy valamely régi templomot közvetlenül utánozna. Nem a múlt száraz történetieskedő építészetének szellemében épült, hanem a régít lényegében fogja meg, inkább szerkezetben és alaprajzban, mint külsőségeiben és díszítményeiben; a régi alaptípust modern értelemben és elsősorban a liturgia céljainak legteljesebb szem előtt tartásával, a mai ízlésnek és gazdasági lehetőségeknek is megfelelően fejleszti tovább. Az az elvi cél lebegett előttünk, hogy az újat a régivel összeegyeztessük s hogy megkíséréljük, miként lehet szerény anyagi eszközökkel liturgikusán célszerű és esztétikailag is kellemes, azonkívül vallásos hangulatot keltő belső teret alakítani.

A templomépitészet továbbfejlesztése és megújítása nem történhetik sem a plagizáló történeti stílusok, sem a világi építészet némely praktikus ágában helytálló, de a templomépitészetre nem alkalmas modern racionális építészet rideg sémái alapján. Mind a két stílus idejét múlta s a kiállításnak, főként fényképekben bemutatott, de részben beépített interieurökben is érvényesülő építészeti anyaga világosan mutatja, hogy a modern templomépitészet kezd felhagyni a tiszta célszerűségi vasbeton stílussal, amely korábbi műszaki, mérnöki fázisából valóban építészetté, építőművészeté alakul s a sajátos nemzeti hagyományok alapján újra felveszi a múlt értékes elemeit, belekapcsolva korunk építészetét a történeti folytonosságba és beleeresztve gyökereit a nemzeti formák őstevényébe. A templomszerűen kiképzett magyar teremben az a felfogás vezetett, hogy ha történeti alapon akarjuk meg-

újítani a templomépítészetet, nem a XIX. század zavaros történeti képleteihez kell folyamodnunk, nem is a pompázó barokkhoz, vagy az époly gazdag renaissancehoz, mert ehhez anyagi erőink sem elegendők, meg mai ízlésünktől is idegen, hanem a római bazilikához, a legtisztább templomtípushoz, amely az Egyház középpontjában született s még mentes ízlési túlzásoktól és tévelygő szubjektívizmusoktól.

A magyar terembe épített háromhajós bazilikát nyitott gerendázatú és színes omamentikájú tetőzet fedi, amelynek díszítő motívumai nem egyszerű folklorisztikus tanulmányok, hanem a kitűnő Jeges Ernőtől modem érzéssel átköltött díszítések. A széles félkörívvel nyíló szentély falán Aba-Novák Vilmosnak dekoratív festőiséggel készült magyar szentjei foglalnak helyet, míg az oltáron Ohman Béla és Weichinger Károly rézből kalapált számyasoltára áll, mely Sz. László életéből vett jeleneteket ábrázol s melynek magyaros stilizálása a győri Sz. László-hermából indul ki. Ügy a főhajó, mint a két mellékhajó egymásbanyúló kápolnasorának oltárai, amelyeken Mészáros László Sz. István szobra, Molnár C. Pál és Medveczky Jenő képei állnak, teljesen fel vannak szerelve liturgikus ötvösművekkel, kehellyel, cibóriummal, gyertyatartóval, kánontáblákkal, antependiumokkal, az oltárok lépcsőin szőnyegekkel. Minden berendezési tárgy a túlzásoktól ment és a templomi rendeltetés tiszteletétől áthatott újabb stílustörekvések kifejezője, amint azt a kiállítás programja is előírja. Ebben a felállításban próbát állanak s bizonyosságot tesznek róla, hogy alkalmasak és érettek rá, hogy az Isten házának díszítésére szolgáljanak.

Szükség volt erre a próbatételre már a hazai polémiák miatt is, amelyekbe döntően szól bele a római siker. Magyar sors, hogy legjobb értékeinket nem egyszer a külföld fedezi fel számunkra, olykor már későn, de a fiatal magyar egyházművészek esetében reméljük, hogy még idején. Ez az értetlenség és ellenszenves türelmetlenség a fiatal magyar tehetségekkel szemben a hozzá nem értésnek vagy a sokat emlegetett turáni átoknak következménye-e, non tudjuk, de bizonyos, hogy méltatlan dolog s a magyarság legfrissebb virágzó rügyeit, a mai magyar szellemnek nagy küzdelmekre szólított legjobb fiatal erőit, a magyarság életerejét gyökerében veszélyezteti. Nem merjük rosszhiszeműségnek állítani, de legalább is súlyos fogalomzavarban gyökerezik a római magyar kiállítással kapcsolatban is sajnálatosan felmerült ama felfogás, amely a római kiállításon valóban világsikert aratott fiatal magyar tehetségektől elvitatja a magyaros jelleget és a hagyományok tiszteletlenségével vádolja ugyanakkor, amikor az objektív külföldi kritika sokszor valóban dicsőítő méltatással épp a magyarosságot és a művészeti hagyományhoz való kapcsolódást látja meg bennük. Ügy látszik, némelyek, sőt sajnos sokan, idehaza magyar nemzeti művészet alatt a XIX. századi müncheni iskola utolsó maradványait értik s Pilotyt szentebb művészi hagyományként tisztelik, mint a keresztény művészet igazi őseit és hőseit, akár Giotót vagy Fra Angelicót, Peruginót vagy Rafaelt, Leonardót vagy Michelangelót. A mai magyar művészetet Makaittal és Pilotyval szeretnék beoltani, anélkül, hogy az ízig-vérig magyar Munkácsy porlepte hagyományára gondolnának. Ott állunk, és ezt nyíltan meg kell

mondanunk, hogy a modern magyar művészet sorsdöntő kérdése: Piloty vagy Munkácsy?

A magyar katolicizmusnak örvendenie kell, hogy a friss és igaz tehetségek ma feléje fordulnak s nem az ellenkező világnézet felé tájékozódnak, mint akár egy nemzedékkel előbb. Örömmel kell őket fogadni és hibáikat is szeretettel nyesegetni. Egyébként meg lehet állapítani, hogy a modern magyar egyházművészet, ha reménykeltő kibontakozása ellenére még kiforratlan is, sohasem tévedt olyan túlzásokba, torz kifejezési formákba, mint amilyenek a háború után különösen a német egyházművészetben jelentkeztek, ami a Szentatyát ezelőtt két éve tudvalevőleg óvó intelmekre készítette. Ezek az intelmek valóban gondviselészerűen érkeztek, mert a mai egyházművészet egy része, elsősorban Németországban, aztán Belgiumban, Svájcban, Ausztriában, Csehországban a modern művészet oly szélsőséges irányait vette át, amelyek semmiképpen sem méltók és alkalmasak az Isten házának díszítésére és a vallásos eszmények kifejezésére. XI. Pius pápa azonban, ha elítélte is ezeket az irányokat, saját szavával élve kitérte az Egyház kapuit a művészi fejlődés előtt olyan bölcs szavakkal, melyeket a művészet és modern művészet minden igaz barátja és minden komoly hozzáértője aláírhat és a legnagyobb örömmel fogadhat. A művészi revolúció helyett a művészi evolúciót ajánlja. Helytelennek mondja azt a törekvést, amely az újat csak az újság kedvéért keresi s azt a művészetet, amely nem alapul komoly tudáson. A művészeknek a hagyomány megbecsülését is figyelmébe ajánlotta, élesen különböztetve meg a régi jó példa követését a szolgálai másolástól. A római kiállítás bizonyítja, hogy a pápai szózat rövid idő alatt mily jótékony hatást tett az új egyházművészetre, melynek útját reflektorként világította meg. Nincs még egy közület, amelyben a felvilágosító szó oly tüneményes gyorsasággal hatna, mint ahogy a katolikus művészek megértették és követték a pápai útmutatást. Ha vannak is a kiállításon, különösen a német, osztrák és svájci termekben bizonyos formai elferdülések, ezek az északi, a germán faj fantáziájának sajátos, szükségszerű, elkerülhetetlen kifejezései, amelyek lényegileg egyformán nyilatkoztak meg Schongauer és Grünewald századában éppúgy, mint a mai korban s amelyeket a mediterrán és hellén-római művészi hagyományon felnőtt népek torzításnak érznek, maguk a germán fajok ellenben legőszintébb esztétikai kifejezésüket adják benne. A germán népek érzésében szép a karakterisztikus, a hellén-római hagyományt követőknél a jellegzetes a szép. Ezek a faji eredetű formai elrajzolások, deformációk élesen különböznek a modern művészet bizonyos irányainak már pathologikus torzításaitól, amelyekbe a német művészet még csak néhány évvel ezelőtt is beleesett, amelyektől azonban már jórészt megszabadult.

A római kiállítás nyilvánvalóan mutatja, mily egészségesen és fegyelmezetten megy végbe az egyházművészet terén az az esztétikai lehiggadás, amely nélkül a modern művészetek nem állhatnak az Isten és az Egyház szolgálatába, de amely nélkül az egész modern művészet is csődbe juthat. A negyed századdal ezelőtt megindult új művészeti törekvések a kezdeti stádiumban szükségszerűen éretlen, kiforratlan túl-

zásokban jelentkeztek, de ha ez a káosz nem tudna kitisztulni, akkor az új művészet történeti szerepéhez nem volna méltó. Szerencsére már mindenütt, magában a modern művészet legforrongóbb centrumaiban, a párizsi Montparnasse-on, Berlinben és Milánóban végbemegy a lehiggadás. Új szépségideál keletkezik, amely paradoxális módon a torzításokon át bontakozott ki, anélkül, hogy az akadémiussá merevedett banális szépségideáihoz térne vissza. Ma már a legmodernebbek is újra ki merik mondani ezt a szót, hogy szép, ha ennek más, új hangzása van is. A művészi szótárak legújabb kiadásában újra szerepel a szép fogalma. Újra a szép, nem pedig a csúf a művészi szép. A diszkreditált banalitás penitenciáját egy negyed század művészi krízisének kínlődésében elvégezte a mai igazán modern, az aktuális művészet.

Az Egyház bölcs és fegyelmező irányításával nemcsak a saját művészetét, hanem az egyetemes művészi fejlődést is vezeti, mint múltjának legszebb korszakaiban. A szellemi hatásában újjászületett Egyház nem ma találkozott újra, hosszú szünet, majdnem egy évszázad után a művészettel, amelytől útjai a XIX. század nagy részén elváltak. Ama materialista kornak nem lehetett művészi múzsája az Egyház s ez nem tehetette magáévá a materializmus művészetét, hívták legyen akár naturalizmusnak, realizmusnak, impresszionizmusnak vagy neoimpresszionizmusnak. Szellemtörténeti szükségszerűség volt, hogy az antimaterialista, spirituális művészet még kiforratlan korszakában behatolt a templomokba, ahol, mint látjuk, helyes irányban alakul s nemesítőleg, mérséklőig hat az egyetemes művészi fejlődésre. Az Egyház büszke lehet rá, hogy az emberi szellem egyik legnemesebb visszaverődésének, a művészetnek fényjátékát a maga gyémántköszörűs szilárd prizmáján keresztül szűri és tisztítja meg s hogy győzelmes vezérként újra a művészi fejlődés élén jár, mint a keresztény éra nagy művészi korszakaiban. Joggal viselheti ezt a szerepet, hiszen a keresztény kultúra nagy stílusait ő hozta létre s hatása csak a legstílustalanabb stílusokorszakban, a XIX. században lanyhult. Az a szervezet, amely a római nagy bazilikákat, a gótikus székesegyházakat, a Péter-templomot és a stanzákat építette és díszítette, a barokk szellem köbedagadó ditirambusait zengette: jogot formálhat ahhoz, hogy a kubizmus és az expresszionizmus, a Picassók, Kandinskyk és Archipenkók művészi torzszülőttei, a skatulya-építészet barlanglakó kezdetlegességei után, amelyek tragikus áldozatot hoztak egy új szépség lehetőségének a máglyáján, újra a művészet oltárára emelje a szépet s ennek a jobb sorsra érdemes nemzedéknek a művészet által is visszaadja bizalmát.

Nem mondom, hogy a római kiállítás tökéletesen megoldotta a modern művészet, a modern egyházművészet minden problémáját, de annyi bizonyos, hogy nagy lépést tett a helyes úton. Sok félreértést tisztázott s tisztázta elsősorban a helyes egyházművészet fogalmát, amely nem egyéb, mint a hit és a művészi kvalitás találkozása; ha e két alapvető tényező közül bármelyik is hiányzik, nem állhat elő jó egyházművészeti alkotás. Tisztázta azt a különbséget, amely az egyházi, templomi rendeltetésű és csak tárgyánál fogva vallásos művészet között fennáll. Túlzás nélkül mondhatjuk, mert általános vélemény, hogy a legvilágosabban és legmeggyőzőbben épp a magyar terem pél-

dája mutatta be, hogy az Isten házának díszítésére szolgáló alkotások a legnagyobbtól a legkisebbig csak az egésszel való harmonikus összefüggésben fejthetik ki hatásukat, — oly tanulság, amit a régi nagy stílusok emlékei is nyújtanak, ahol az építészettől a legszerényebb berendezési tárgyig, hogy úgy mondjam az utolsó szegig, minden ugyanazt a dalmot muzsikálja.

S a római kiállítás tanulságait fejezzük be azoknak a teendőknek rövid felsorolásával, amelyeknek elvégzése szükséges ahhoz, hogy a biztatóan indult fiatal magyar egyházművészet mihamar teljes szépségében bontakozzék ki. Első követelménynek állítanám a papság és művészek közeledését, szoros kooperációját, amit különben már sok ponton örvendetesen észlelhetünk. Mindkét félre ez csak hasznot hozhat. Járjanak a művészek többet templomba, a papok pedig többet a műtermekbe. A művészeknek több hitre van szükségük, ecsetjüket ne csak a festékbe, hanem a vallásos érzés ilúidumába is mártsák. A papoknak meg, tisztelet a hál' Istennek mind számosabb kivételnek, nagyobb szakértelmet kell szerezniük s több megértést kell tanúsítanak különösen a jószándékú új irányokkal szemben, nehogy ezek nélkülük törjenek utat. Egy igen nagyra becsült olasz főpap, Mons. Celso Costantini, a fennebb méltatott Mons. Giovanni Costantini bátyja, aki épp olyan kitűnő műértő, mint amilyen nagy munkát végzett a távolkeleti apostolkodásban, írta legutóbb az Osservatore Romano-ban a római kiállítás kapcsán, hogy ha a modem egyházművészet sokszor nem érti meg igazi célját s eltévelyedik, ennek nem kis részben a papok is okai. Elodázhatatlan immár a budapesti egyetem theologiai fakultásán és a vidéki szemináriumokban az egyházi művészettörténet és az egyházművészet rendszeres és kielégítő oktatása, valamint megfelelő tankönyvek és segédkönyvek íratása. További követelmény, hogy a képzőművészeti iskolákon az egyházi művészetnek és ikonográfiának gyakorlati és elméleti tanszék állíttassék fel, aminek szükségét már évekkkel ezelőtt egy, a vallás- és közoktatásügyi minisztertől kiküldött szakbizottságnak előadói javaslatában hangoztattam és amit legutóbb az Actio Catholica is kérelmezett. Arra gondolok, hogy a Képzőművészeti Főiskola keretében, az említett tanszékeken kívül és azok felsőbb foka gyanánt egyházművészeti mesteriskola állíttassék fel. Szükségesnek vélném, hogy mondjuk Esztergomban, amely erre nemcsak mint primási székhely méltó és alkalmas, hanem annak folytán is, hogy gazdag múzeumi vannak és természeti szépségekkel is meg van áldva, egyházművészeti telep, esetleg csak nyári telep létesüljön, az esztergomi nyári egyetemmel kapcsolatban. Szinte a levegőben van az a gondolat, hogy a különböző egyházművészeti törekvések összhangolására és hathatós támogatására társaság alakuljon, amely egyházművészeti kiállítások rendezésére, műlapok, folyóirat vagy évkönyv kiadására, előadások tartására, jó tanácsok adására volna hivatott.

A római eredmények azzal biztatnak, hogy ilyen intézményes továbbfejlesztéssel a magyar egyházművészet nemcsak idehaza fogja fontos hivatását betölteni, hanem a külföldön is további babérokkal fogja övezni a töviskoronás trianoni magyar fejet.